

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ПОГЛЯДИ СОФІЇ РУСОВОЇ ТА СЬОГОДЕННЯ

У статті висвітлено педагогічні погляди Софії Русової щодо проблеми виховання підростаючого покоління. Проаналізовано питання естетичного виховання, джерелом якого є, на думку педагога, природа та мистецтво, подані практичні поради вченої стосовно розвитку у дитини почуття краси. Розкрито мету, завдання, напрямки сучасного естетичного виховання учнів початкових класів. Окреслено актуальність та продуктивність використання інтегративного підходу у процесі виховання та навчання.

Ключові слова: виховання, естетичне виховання, інтеграція, молодші школярі.

Однією з основних рис утвердження Української незалежної держави є прискорення процесу національно-культурного відродження. Пошук підходів до оновлення загальної парадигми та вибору оптимальних технологій відродження і розвитку духовної культури особистості та суспільства реально можливий передусім за умов забезпечення нових методологічних засад. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми, є надання пріоритетного значення процесу виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виховання ґрунтовно розкрито у працях І. Беха, зокрема естетичного виховання – М. Кагана, М. Киященко, Л. Левчук, І. Зязюна. Проблема впливу мистецтва на особистісне становлення людини присвячено ряд досліджень: теоретико-методологічні основи окресленого питання представлені у працях А. Андреева, В. Біблера, І. Зязюна та ін.; роль мистецтва в системі педагогічного спілкування висвітлена в роботах Л. Масол, Н. Миропольської, О. Рудницької та ін.; практика художньо-естетичного виховання подана Г. Шевченко.

Метою дослідження є аналіз педагогічних надбань Софії Русової щодо питання виховання учнів, зокрема естетичного виховання та висвітлення напрямків сучасного естетичного виховання учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні є важливим звертання до глибин національно-виховних традицій свого народу і творчих здобутків видатних педагогів та культурних діячів минулого.

Яскравою постаттю серед видатних діячів просвітницького руху кінця XIX – початку XX ст. була Софія Русова. Її життя і діяльність присвячені вихованню дітей, педагогічній і культурно-просвітницькій праці. Софія Русова створила свою власну школу виховання дітей, яка була визнана науковими колами багатьох країн світу. Вона є автором концепції національного виховання.

Педагогічні пошуки С. Русової пройняті ідеєю створення національної системи освіти. На її думку концепція національної освіти має вибудовуватися на засадах сучасних положень психології та педагогіки про закономірності та умови розвитку дитини, про методи навчання й виховання, найдоцільніші для певного віку. Вчена зазначала, що національне виховання має ввібрати в себе всі поступальні погляди закордонних реформаторів, але водночас будувати свою нову форму на національному ґрунті, зважаючи на національні потреби краю. Вона була прихильницею ідей вільного активного виховання.

Вивчаючи спадщину С. Русової й розроблену нею концепцію національного виховання, нас зацікавило питання естетичного виховання учнів.

Джерелами та засобами естетичного виховання педагог вважала природу і мистецтво. Серед багатьох засобів естетичного впливу найважливішими виділяла музику, образотворче мистецтво та літературу: "Усі форми мистецького зображення дають емоційний досвід – природа, музика, поезія, малюнок" – вказує автор [4, с. 111]. Провідною естетичною категорією в системі естетичного виховання С. Русової є категорія краси. "Ми дуже рано помічаємо в дитині нахили до краси (два джерела її пізнання: природа і мистецтво)..." [4, с. 109]. Педагог вказувала на необхідність з раннього віку залучення дітей до освоєння світу природи та мистецтва. Вона пропонує шукати красу природи скрізь, навколо, для цього проводити екскурсії у різні пори року, не тримати дітей "у мурах школи".

Музика, на думку вченої, здатна виявляти найглибші і найблагодійніші почуття, вона пробуджує у дитині добре і гарне, вона вабить їх ритмом. Педагог висловлює багато практичних порад щодо розвитку музичного слуху, уяви, музичного смаку, як то: спеціальні вправи для сприймання звуків навколишнього середовища чи абсолютної тиші.

Важливим засобом естетичного виховання учнів С. Русова вважала образотворче мистецтво – малювання, ліплення, вирізання з паперу, вишивання т.д., вказуючи, що ці види роботи сприяють розвитку образного мислення, культури почуттів, творчої уяви, фантазії та ін.

"Особливо багатий ґрунт для творчості дає література..." – вказує вчена [5, с. 86]. Констатує, що література особливе мистецтво, яке здатне викликати хвилювання, захоплення, радість, смуток, любов і ненависть.

Цікавими є положення С. Русової про методи навчання та виховання, в яких вбачаються зерна інтеграції – це комплексний метод, який трактувався з різних позицій німецькими та українськими педагогами. Сутність його полягає у дослідженні дійсності різними засобами. Цей метод відрізняється від кореляції як штучного зв'язку між предметами навчання [5, с. 69-71]. Згадує вона і про "конструктивну методику навчання" [5, с. 87] – рівночасне виявлення власних можливостей учнів в різних напрямках: наука, музика, мистецтво т.д., радить поєднувати на уроках музики зразки усної народної творчості з грою на інструментах. Таким чином, С. Русова пропагує міжпредметні зв'язки як успішний спосіб оволодіння знаннями та вдалий фактор різнобічного виховного впливу.

Підсумовуючи, вчена відзначала, що виховання засобами мистецтва загострює естетичні реакції та судження, діти помічають щодалі різні відтінки мистецького виразу, викликається увага до естетичних вражень і приходить звичка розібратися в них [3, с. 85].

Погляди С. Русової щодо виховання підрустаючого покоління залишаються актуальними і сьогодні, оскільки вони становлять підґрунтя сучасної концепції національної школи. Проведемо паралелі між поданими вище поглядами вченої та положеннями про зміст, мету, завдання виховання та альтернативні шляхи їх вирішення у сучасній школі.

Виховання і навчання молодших школярів тісно взаємопов'язані і сфокусовані на формування в учнів бажання й уміння вчитись, активного пізнання навколишнього середовища, творчої самореалізації. Виховання є одним з визначальних факторів розвитку і формування особистості. Зміст виховання передбачає формування переконань, норм, ідеалів, ціннісних орієнтацій, естетичних суджень та смаків, тощо, разом з тим і формування знань, умінь, уявлень, саме у цьому і полягає двосторонній зв'язок процесів виховання і навчання. В умовах сьогодення особливо важливим є особистісний підхід, який є провідним в організації виховного процесу. Суть його полягає в тому, що кожен учень є індивідуальною особистістю з власним світом відчуттів, уявлень, суджень (за І. Бехом) [1].

Оскільки національне виховання в українській школі передбачає залучення молодого покоління до творчої участі в рідній та загальнолюдській культурі, примноження її досягнень, особливої значущості набуває питання естетичного виховання учнів початкових класів.

Методологічні питання естетичного виховання розроблені у працях М. Кагана, М. Киященко, Л. Левчук, І. Зязюна та ін., де акцентується увага на тому, що виховання особистості відбувається цілісно і спрямований її на гармонійний розвиток. Метою естетичного виховання є людина, яка розкрила повноту своєї сутності, гармонійна особистість. Завдання естетичного виховання – це розвиток в учнів творчих здібностей, а саме: оригінальності, ухилення від шаблонності, вироблення здорового естетичного смаку, знайомство з кращими зразками світової літератури і мистецтва, формування здатності до творчого перетворення світу.

Головними джерелами естетичного виховання є твори мистецтва. Мистецтво сьогодні, як і в будь-які часи, виконує естетичну, виховну, пізнавальну функції у всебічному розвитку особистості.

Виховна функція мистецтва полягає у духовному і моральному вдосконаленні людини, орієнтуванні її в цінностях життя, розвитку всього діапазону чуттєвості через шедеври, втілені в них естетичні ідеали. Сила мистецтва в його цілісному впливі на людину. Воно відіграє провідну роль у процесі формування творчої особистості. Мистецтво сприяє цілісному розвитку її духовного світу, естетичних смаків, світогляду, потреб і творчих здібностей. Мистецтво відтворює світ емоційно-чуттєво, в усьому багатстві краси дійсності і виражається в образах.

Кожен з видів мистецтва різниться специфікою образності. Найбільші можливості мають живописні твори. Колір – їх головний засіб виразності, оскільки першим сприймається колорит картини, її колірна гама, є ще лінійна композиція, світлотіньове вирішення (тон). У дітей молодшого шкільного віку відчуття кольору одне з найсильніших відчуттів (взагалі, почуття кольору є найширшою формою почуття естетичного), що викликають емоційні реакції, ціннісне ставлення, приносять насолоду від сприймання творів мистецтва, естетичне задоволення і є зрозумілими дітям даного віку. Жанри станкового живопису відображають особливості предметного світу та вирізняються своєрідністю техніки створення художнього образу. З поміж видового та жанрового різноманіття живопису найбільшу увагу слід приділити пейзажному живопису, анімалістичному та портретному.

Музика, як вид виражального мистецтва, створює образ людських почуттів. Образи музики цінні не конкретно-предметним явленням образу, як у живопису, їм властива гармонія, що організовує звуки в художній музичний образ. Інтонаційний, мелодійний, ритмічний ряд має яскраво виражену національну своєрідність, зумовлену менталітетом нації. Вона розкриває закономірне у людських почуттях. Музика визначається багатством жанрових форм: пісня, танець, сюїта, соната, симфонія, опера, ін., Такі специфічні особливості музики, як варіативність образів, висока абстрактність мови, евристичні орієнтири є сприятливими для розвитку образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, художнього сприймання.

Художня мова поезії малює не менш яскраві словесні образи, ніж живописні та музичні. Завдяки смисловій глибині слова кожен, хто активно сприймає поезію, залежно від рівня уяви, малює власну картину, доповнюючи її новими нюансами переживання краси. Поетична форма містить у собі ритмо-

метричну систему, в цьому вона подібна до музики, для неї характерна більш висока емоційність. Прозова література зосереджена навколо думки, в ній слово набуває образного змісту, де іде не називання об'єктів у слові (як у поезії), а перетворення слів у названі об'єкти.

Одним із головних шляхів художньо-естетичного виховання в школі є навчальна діяльність. Широкі можливості для естетичного виховання учнів молодших класів мають предмети художньо-естетичного циклу (інтегрований курс "Мистецтво", образотворче мистецтво, музика). На уроках образотворчого мистецтва, музики, учні розвивають свої мистецькі здібності, набувають практичних умінь, розвивається їх образність мислення. Важливо залучати учнів до прекрасного та творчого переосмислення і на інших уроках, з метою розвитку художньо-образного мислення, цілісного і органічного впливу на формування активної, творчої особистості. Так, уроки читання та української мови дають можливість засвоювати красу рідної мови, уроки природничо-математичних дисциплін розкривають красу природи. Саме тому виникає питання важливості використання інтегративних технологій у навчально-виховному процесі.

Інтегративний підхід до навчання та виховання актуальний і перспективний нині, як вказує Л. Масол. Він відповідає завданням особистісно орієнтованого навчання, дає можливість виявити ставлення учня до навколишнього світу, визначає метою створення оптимальних умов для розвитку та самореалізації школяра шляхом формування цілісних знань [2].

Інтегроване навчання та виховання дають свободу вибору теми, змісту, засобів, які використовуються в організації навчання молодших школярів. Цей вибір зумовлений перспективними й поточними дидактичними, виховними та розвивальними завданнями навчально-виховного процесу початкової школи, що відповідає засадам особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Висновки. Концепція Софії Русової про національну систему освіти і виховання не втратила актуальності і до сьогодні, вона є підґрунтям більшості сучасних положень про виховання підростаючого покоління. Сучасне естетичне виховання учнів початкової школи базується на постулатах про категорію прекрасного Софії Русової. Як педагог і освітній діяч, вона доклала всіх зусиль, щоб в Україні утверджувалися висока національна свідомість, пошана до духовних цінностей свого народу. Вивчення творчої спадщини Софії Русової – видатного педагога, історика, письменниці, громадського і політичного діяча має глибоке значення для української культури та освіти.

Використані джерела

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І.Д. Бех. – Київ: Либідь, 2003. – Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол. – Київ: Промінь, 2006. – 432 с.
3. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф. Русової: навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вузів / І.В. Зайченко. – Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2006. – 264 с.
4. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: У 4 кн. Кн. 3 / за ред. Є.І. Коваленко, О.М. Таран. – Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2008. – 240 с.
5. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: У 4 кн. Кн. 4 / за ред. Є.І. Коваленко, О.М. Таран. – Чернігів: КП "Чернігівські обереги", 2009. – 328 с.

Kolotylo O.

AESTHETIC EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL PUPILS: SOFIA RUSOVA'S VIEWS AND THE PRESENT TIME

The article covers Sofia Rusova's pedagogical views on the problem of the upbringing of younger generation which are aimed at the creation of the national system of education based on the principals of modern psychology and pedagogics regarding the conditions of child's development. The issue of aesthetic education, the source of which, according to the pedagogue, is nature and art is analyzed, the scientist's practical advice regarding the development of child's sense of beauty is presented. The content of some methods of interdisciplinary nature that promote versatile understanding of facts and events is outlined.

Goals, objectives, trends of modern aesthetic education of primary school pupils are outlined. The leading role of the educational function of art in the process of the development of a multiple personality which promotes the development of a person's spiritual world, aesthetic tastes, needs and creative talents is identified. The specificity of the language of different kinds of art is characterised. It is stated that different images cause different emotional reactions and attitudes, bring pleasure and aesthetic enjoyment from works of art, and are clear to younger students. The topicality and efficiency of the integrative approach in the educational process including internal integration and integration of artistic sciences into other educational programs are outlined.

Key words: education, aesthetic education, integration, younger students.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2016